

La hipòtesi sobre la transició de la mobilitat*

Wilbur Zelinsky

Els científics socials, engegats pel seu mòdic tresor de paradigmes, sovint tentinegen devers un model i una regularitat de les activitats humanes. Val a dir que en els camps de la geografia i de la demografia hi han pocs esquemes intel·lectuals que siguin prou amples.¹ En efecte, és probable que avui únicament s'utilitzin tres grans paradigmes geogràfics. El primer, que podria considerar-se l'axioma geogràfic, massa bàsic i instintiu i, per això, rarament especificat, és el convenciment que existeix un significat genuí en el modelatge espacial dels fets físics i socials esdevinguts damunt i prop de la superfície de la terra. El següent, és la noció de la difusió espacial de les innovacions, engendrada tant per antropòlegs com per geògrafs, i recentment explorada amb resultats força interessants. Per últim, els geògrafs han manllevat el principi del mínim esforç, o l'optimització econòmica, als economistes i l'han empeltat a l'axioma geogràfic. Aquesta hibridització ha generat un munt d'hipòtesis relatives a l'organització territorial de les activitats econòmiques i de les afins.

Pel que fa a la demografia només podem diferenciar dos ítems axiomàtics: la teoria de la transició demogràfica i les tan anomenades lleis de migració. La primera és l'afirmació que, havent arribat a certs llindars del desenvolupament socioeconòmic, cada comunitat passarà d'un quasiequilibri premodern, en què els nivells

* *Geographical Review*, abril 1971, vol. 61, núm. 2, pp. 219-249. La Societat Catalana de Geografia vol agrair tant a la *Geographical Review* com a The American Geographical Society (Nova York) les facilitats donades per a publicar la traducció de l'article de Wilbur Zelinsky. Traducció de Montserrat Cuxart.

¹ Pel que fa a la teoria demogràfica, recentment hi ha hagut una certa millora de la situació descrita per Rupert B. Vance a «Is Theory for Demographers?», *Social Forces*. Vol. 31, 1952-53, pp. 9-13. El paisatge teòric en la geografia l'ha supervisat David Harvey a *Explanation in Geography* (Nova York, 1969).

alts de mortalitat tendeixen a anul·lar els nivells alts de fecunditat, a un quasiaequilibri modern, en què la baixa fecunditat gairebé iguala la baixa mortalitat, però amb una davallada dels naixements bastant més retardada que la de les defuncions a fi d'assegurar-ne el creixement substancial durant la fase de la transició.² Les lleis de migració, de primer enunciades per Ravenstein el 1885, després modificades per Thomas i Stouffer, i més recentment perfeccionades i codificades per Lee,³ són un conjunt d'informes empírics generals balderament relacionats que descriuen les relacions migratòries entre els llocs d'origen i els de destinació. Establertes, per tant, certes suposicions sobre el grau d'atracció i repulsió dels llocs d'origen i de destinació, sobre els obstacles que s'hi interposen i els factors personals, Lee ofereix divuit hipòtesis: cinc fan referència al volum absolut de la migració, sis tracten dels corrents i contracorrents dels migrants i set esmenten les característiques dels migrants. Després de revisar curosament les hipòtesis, hom pot descobrir que bona part tracten explícitament de casos migratoris de l'ampli principi del mínim esforç, segons el qual els protagonistes assolixen decisions sobre si moure's i a on fer-ho basant-se en un coneixement relatiu dels costos i dels beneficis (materials i no materials), subjecte, com de costum, a diverses inèrcies.

Presentat el vigor híbrid de la descendència procedent de la unió de l'axioma geogràfic amb el principi del mínim esforç, podria ser que altres experiments de paradigmes híbrids resultessin dignes de consideració. Demostraré aquí que totes les suposicions descrites més amunt són compatibles, i que el seu matrimoni poligàmic sota la forma «hipòtesis de la transició de la mobilitat» pot ser fructífer. La fusió de la perspectiva espacial amb la temporal apareix especialment intrigant. Naturalment, és sorprenent com els geògrafs s'han esforçat tan poc per tractar la transició demogràfica com un procés que s'expandeix cap enfora a través de l'espai i el temps.⁴ Tal vegada això sigui com-

² Sembla ser que la transició demogràfica ha estat introduïda a la literatura demogràfica per Warren S. Thomson («Population», *Amer. Journ. of Sociol.*, Vol. 34, 1929, pp. 959-975), i d'aleshores ençà s'ha tractat en nombrosos articles i llibres. Una descripció general es pot trobar a l'obra de Ralph Thomlinson: *Population Dynamics* (Nova York, 1965), pp. 12-25. Per a una exposició teòrica excel·lent, vegeu el treball de Donald O'Cowgill: «Transition Theory as General Population Theory», *Social Forces*, Vol. 41, 1962-63, pp. 270-279. L'estadística que acompanya la teoria l'examina Maurice S. Satin a «An Empirical Test of the Descriptive Validity of the Theory of Demographic Transition on a Fifty-three Nation Sample», *Social Quart.*, Vol. 10, 1969, pp. 190-203.

³ E.G. Ravenstein: «The Laws of Migration», *Journ. Royal Stat. Soc.*, Vol. 48, part 2, 1885, pp. 167-227, i Vol. 52, 1889, pp. 241-301; Dorothy Swaine Thomas: «Research Memorandum on Migration Differentials», *Social Science Research Council Bull.* 43, 1938; Samuel A. Stouffer: «Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance», *Amer. Sociol. Rev.*, Vol. 5, 1940, pp. 845-867; idem: «Intervening Opportunities and Competing Migrants», *Journ. of Regional Sci.*, Vol. 2, 1960, pp. 1-26; Everett S. Lee: «A Theory of Migration», *Demography*, Vol. 3, 1966, pp. 47-57.

⁴ L'únic tractat explícit d'aquest tòpic del qual en tinc coneixement és de Roy Chung: «Space-Time Diffusion of the Transition Model: The Twentieth Century Pattern a *Population Demography: A Reader* (editar per George J. Demko, Harold M. Rose i George A. Schnell. Nova York, St. Louis i altres llocs), pp. 220-239. La fase de la transició de la fecunditat la tracta espacialment Emilio Casetti i George J. Demko a «A Diffusion Model of Fertility Decline: An Application to Selected Soviet Data», 1940-1965, *Ohio State Univ., Dept. of Geography, Discussion Paper*, número 5, 1969, i Gösta Carlsson a «The Decline of Fertility: Innovation or Adjustment Process», *Population Studies*, Vol. 20, 1966, pp. 149-174. Una noció més àmplia resta implícita en una sèrie de mapes mundials que

prensible si es considera el feble interès que els geògrafs generalment han demostrat per l'evolució dels fenòmens.⁵

El que aquí s'intenta és l'aplicació del principi de la difusió espacial de les innovacions a les lleis de migració i, especialment, l'afirmació de Lee quan diu «tret que s'imposin uns controls severos, tant el volum com la taxa de migració tendeixen a incrementar-se amb el temps».⁶ Els resultats encaixen dins el mateix tipus d'estructura temporal que ha estat desenvolupada en la transició demogràfica i, d'acord amb l'axioma geogràfic, s'hi identifiquen entitats espacials coherents.⁷ El principi del mínim esforç, per més que no s'ha invocat específicament, s'acobla perfectament al text següent. El conjunt d'hipòtesis que s'exposaran és original només en la mesura que fa visible tot el que és implícit, i reuneix un nombre d'idees ja immanent a la literatura.⁸ L'exposició és quasi enterament descriptiva; no s'ha fet cap esforç seriós per submergir-se en les profunditats processals.

mostren els índexs vitals de diverses èpoques a Jan O. Broeck i John W. Webb: *A Geography of Mankind* (Nova York, Londres i altres llocs, 1968), pp.432, 433, 436, 437, i 442-445, respectivament.

⁵ Les úniques discussions extenses publicades sobre els problemes del desenvolupament socioeconòmic per geògrafs són, que jo sàpiga, les de Norton Ginsburg, edit.: «Essays on Geography and Economic Development», *Univ. of Chicago, Dept. of Geography, Research Paper*, número 62, Chicago 1960; ídem: *Atlas of Economic Development*, (Chicago 1961); Ives Lacoste: *Géographie du sous-développement*, París, 1965; i Edward W. Soja: *The Geography of Modernization in Kenya* (Siracusa, Nova York, 1968).

⁶ Lee, *op. cit.*, (vegeu la nota 3), pàg. 53.

⁷ El tema sobre formes successivament més avaçades d'un fenomen –biològic, social o cultural– vessant cap enfora des d'un centre generador i creant, així, zones concèntriques, ha estat desenvolupat en la literatura biològica i antropològica (essencialment el concepte edat-àrea), però l'única veu cantant d'entre els geògrafs l'ha duta el darrer Griffith Taylor. Tot i que va tractar el concepte vigorosament i força extensament, sobretot a *Our Evolving Civilization* (Toronto, 1946), només va aconseguir de fer-se uns pocs, si no cap, adeptes.

⁸ Cowgill, *op. cit.*, (vegeu nota 2) suggeria que la teoria de la transició demogràfica és d'una generalitat considerable i que els canvis dels models residencials s'hi podrien incloure molt bé, tot i que no compartia aquesta idea. La difusió de noves formes de comportament demogràfic a través de l'espai social la tracta bastant extensament James M. Beshers a *Population Process In Social Systems* (Nova York, 1967). Kingsley Davis a «The Theory of Chance and Response in Modern Demographic History» (*Population Index*, Vol. 29, 1963, pp. 345-366), anteposa la noció d'una resposta multifacètica al creixement poblacional de les societats desenvolupades, incloent-hi l'opció de l'emigració. Les interrelacions entre els canvis del volum de la població, la fecunditat i la taxa de migració les ha elaborades Dov Friedlander a «Demographer Responses and Population Change», *Demography*, Vol. 6, 1969, pp. 359-381. Els cinc estadis seqüencials de l'evolució demogràfica d'una comunitat els ha postulat Jack P. Gibbs a «The Evolution of Population Concentration», *Econ. Geography*, Vol. 39, 1963, pp. 119-129, el qual utilitza les taxes relatives urbà i rural de canvi i el grau d'irregularitat de la distribució territorial com a criteri bàsic. En un altre esquema seqüencial que inclou totes les grans dimensions de modernització (Gino Germani. «Stages of Modernization», *Internat. Journ.*, Vol. 24, 1969, pp. 463-485), hi figuren les característiques migratòries, però sense ser explicades. De tot el que s'ha mencionat anteriorment hi ha una manca explícita de les dimensions espacials (excepció feta en part per Gibbs). Els pressentiments sobre la idea que la tendència a emigrar a terres estrangeres mostra un moviment ondular a través de l'espai-temps es troben al treball d'Adna Ferrin Weber: *The Growth of Cities in the Nineteenth Century*, (Nova York i Londres, 1899), pàg. 254, i en el de Brinley Thomas: *Migration and Economic Growth: A Study of Great Britain and Atlantic Economy*, (Cambridge, Anglaterra, 1954) pàg. 224.

En aquest viatge de reconeixement el camí és tan deductiu com inductiu. Les generalitzacions proposades esdevenen lògiques a la llum de les doctrines demogràfiques i geogràfiques. També sobreviuen provant amb quina evidència fragmentària és realment accessible, tot i que un examen més acurat d'un grup més ample de dades està clarament en relació amb tals generalitzacions.

Les hipòtesis sobre la transició de la mobilitat

Les hipòtesis sobre la transició de la mobilitat poden expressar-se sucintament de la següent manera: *Hi han regularitats definides modelades sobre el creixement de la mobilitat personal en l'espai-temps durant la història recent, i aquestes regularitats formen un component essencial del procés de modernització.* Altrament, potser serà millor presentar-ne vuit afirmacions connexes que, examinades conjuntament, podran elucidar les hipòtesis d'una manera més adequada. (1) Una transició des d'una condició relativament sedentària de mobilitat social i física estrictament limitada a una altra amb percentatges bastant més alts de moviments d'aquesta mena, sempre es troba en el procés de modernització en qualitat d'experiències comuns. (2) Per a qualsevol comunitat específica, el curs de la transició de la mobilitat és estretament anàleg al de la transició demogràfica i al d'altres seqüències transitòries a penes descrites com cal. Existeix un alt grau d'interacció entre tots els processos en qüestió. (3) Hi han canvis més grans i mètodics en la forma i també en la intensitat de la mobilitat espacial dels diferents estadis de la transició —canvis de funció, freqüència, durada, periodicitat, distància, itinerari, categories dels migrants, tipus d'origen i destinació. (4) Existeixen canvis concurrents en la forma i en la intensitat de la mobilitat social i en els moviments d'informació, i, sota certes condicions, el potencial migrant, en comptes d'encetar un canvi territorial, pot optar per canviar el seu lloc en l'espai social o explotar un corrent d'informació superior. (5) Tot fent una important generalització, que afecta irregularitats espacials i temporals menors, podem reconèixer, en les condicions de mobilitat, models coherents que es propaguen progressivament a través del temps com a períodes successius, i externament a través de l'espai com a zones concèntriques que s'emeten des dels principals punts de creixement. (6) Els processos en qüestió tendeixen a accelerar el ritme espacial i temporal amb el temps, aparentment per raó de la constant acumulació i intensificació dels factors causants dels processos de mobilitat en qualsevol comunitat, i per la informació i els efectes procedents de les regions més avançades. (7) Per tant, l'escenari de canvi espaciotemporal bàsic es pot mantenir, fins i tot es pot modificar sensiblement, quan una regió inicia tardament la seva transició de la mobilitat, i, per això, és significativa la datació absoluta. (8) Una evidència d'aquesta mena pressuposa una progressió irreversible de les fases.

El progrés d'una comunitat devers un estatus de desenvolupament avançat es pot mesurar no solament pel seu control sobre l'energia, coses i coneixe-

ment, i exercir-lo tan individualment com col·lectiva, sinó també per la consecució de la mobilitat personal, és a dir, ampliant el nombre d'opcions per tal de situar i dissenyar la pròpia vida. Ben segur, aquests dos atributs es troben estretament relacionats. Les dues seqüències transitòries —la transició demogràfica i la de la mobilitat, a més d'altres encara per especificar— enregistren essencialment la trajectòria que va des dels valors més baixos fins als més alts. La força del creixement es pot interpretar quasi literalment com a domini i descàrrega de gran quantitat d'energia química, cinètica i nuclear. I encara és més bàsica la força de control o com afectar de forma important l'hàbitat físic i biòtic, incloent-t'hi la psicologia humana i la manipulació de diversos sistemes socials mitjançant el coneixement científic, a més de la creixent i complexa tecnologia i una elaborada xarxa d'organitzacions. La inquietud immediata és que, a través del coneixement biològic i l'efecte de l'augment de la pol·lució del medi ambient, l'home modern hagi estès el seu control sobre la seva pròpia psicologia, primer, amb el control de la mortalitat, i més recentment, amb el de la natalitat. El conjunt de canvis resultants escau més als termes de «transició vital» que als de «transició demogràfica», ja que aquest concepte solament fa referència als naixements i a les defuncions, sense considerar altres esdeveniments de la població ni de les seves característiques.

L'acreciment i la manipulació del poder humà durant l'actualitat han atret molt l'atenció dels estudiosos, mentre que han deixat passar per alt notablement la remarcable expansió de la mobilitat personal, malgrat que aquesta significa un ric potencial per interpretar el l'amplic fenomen de la modernització. El volum de treballs sobre la migració és considerable,⁹ mal que es mostri força eclipsat per les anàlisis sobre la fecunditat i altres tòpics semblants. Les raons essencials consisteixen en trobar-se amb la intrínseca natura dels fenòmens, amb problemes de definició i amb les dificultats d'obtenció de dades i anàlisis. Un cop s'estableixi un sistema efectiu d'enregistrament, hom serà capaç de comptabilitzar-ne els naixements i les defuncions amb gran facilitat. Però, què és exactament un migrant, i què entenem per migrant? Val a dir que no existeix un mateix consens general per a totes les ocasions, atès que aquí ens enfrontem a una transacció físicosocial, en comptes d'un únic esdeveniment inequívocament biològic. Convé respondre algunes qüestions complementàries, per exemple: fins on (o amb quina rapidesa) hom necessita viatjar i durant

⁹ Una excel·lent bibliografia comentada sobre literatura migratòria i demogràfica de la meitat dels anys cinquanta la presenta Hope T. Eldridge a *The Materials of Demography: A Selected and Annotated Bibliography* (Nova York, 1959), i els ítems anteriors són discutits comprensivament i crítica per Dorothy S. Thomas, *op. cit.*, (vegeu nota 3). Virtualment tots els materials en llengua anglesa sobre la migració que han aparegut en un recent període de vuit anys són enregistrats i resumits per J.J. Mangalam a *Human Migration: A Guide to Migration Literature in English, 1955-1962* (Lexington, Ky., 1968). Les publicacions actuals sobre demografia es troben als exemplars de *Population Index*. En el camp de la geografia, els resums d'informacions més útils relatius a la migració són probablement de Max Sorre: *Les migrations des peuples: Essai sur la mobilité géographique* (París, 1955); d'Edgar Kant: «Classification and Problems of Migrations», a *Readings in Cultural Geography* (editat per Philip L. Wagner i Marvin W. Mikesell, Chicago, 1962), pp. 342-354; i de Broek i Webb, *op. cit.*, (vegeu nota 4), pp. 459-480.

quan de temps per haver-se de considerar-se migrant? Quins han de ser els propòsits del viatge? Quines són les diferències que han d'haver entre el seu origen i la seva destinació? De quina manera hem de tractar els viatges repetitius? Malgrat tot, la dificultat més pregona és la connexió íntima, certament ambigua, entre la mobilitat territorial i la social. És clar que una esdevé parcialment, però mai del tot, convertible en l'altra, cosa que, en certa manera, permet que es puguin intercanviar mútuament; tot i això la naturalesa exacta dels lligams a penes ha estat resolta.

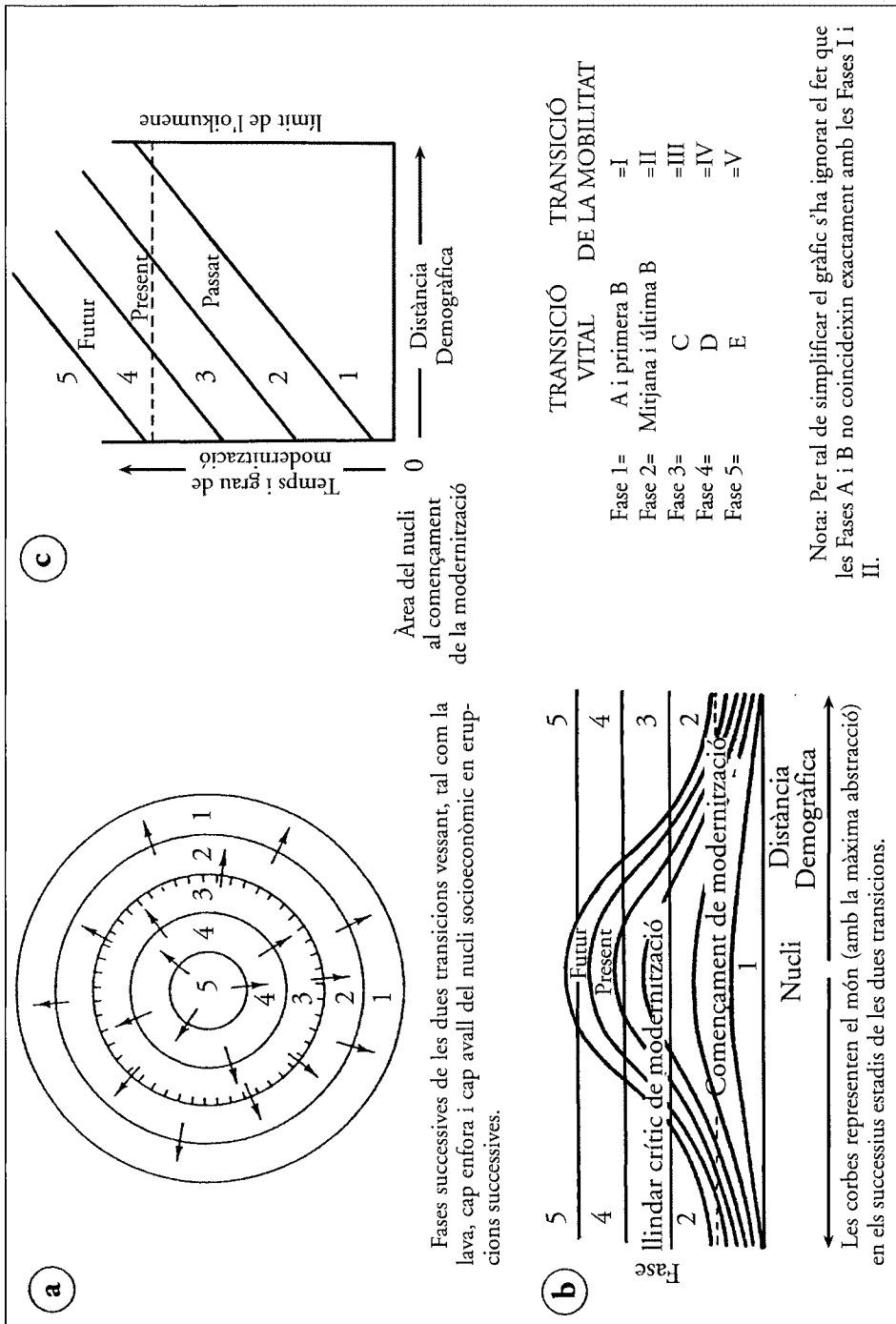
Certament, la migració genuïna representa un canvi perceptible i simultani en la localització espacial i social, de manera que l'estudiós no pot mesurar realment un tipus de moviment i alhora ignorar-ne l'altre. Quina família es té per més migratòria, aquella que es trasllada tres mil milles arreu del continent a la recerca d'un treball i que acaba per empastar-se a un suburbi que gairebé duplica el barri primitiu, o la família negra que canvia cap a una ciutat bloc d'un districte anteriorment blanc? Idealment, observariem canvis en totes dues variants espacials, però davant la manca de tècniques i de dades per tractar únicament el moviment social ens sentim forçats a comptar només amb els moviments territorials com a decurosa suplantació de la mobilitat total. Quan hom confecciona un índex autènticament vàlid, perquè sigui ben fet, ha d'incloure-hi conjuntament mesures de diverses dimensions. El problema es pot comparar amb el de la dimensió del progrés socioeconòmic general: no compta cap xifra individual; convé que hom consideri simultàniament la gran varietat d'indicadors.¹⁰ Així, quan parlem, en aquest assaig, de canvis de mobilitat, solament se suggeriran ordres de magnitud aproximada.

La recent transformació històrica

El creixement de la mobilitat individual ha estat espectacular en les societats modernes. Si utilitzem les societats agrícoles sedentàries com a referència, els models de vida de tothom, fora d'uns quants privilegiats o persones excepcionals, estan o estaven predestinats per les circumstàncies de naixement. Les diferents opcions pel que fa a les activitats apareixien rigorosament controlades pel gènere i per la classe hereditària, la casta, l'ocupació, la religió i la localització. A excepció del desastre, l'òrbita del moviment físic es trobava severament limitada, i el conjunt factible d'informació i d'idees era escàs i immòbil, amb canvis gairebé imperceptibles de generació en generació.

¹⁰ Per a exemples d'aquesta estimació multidimensional per classificar els tipus i els estadis de desenvolupament, vegeu J. L. Berry: «Basic Patterns of Economic Development» a Ginsburg, *Atlas of Economic Development*, (vegeu nota 5) pp.110-119; Bruce M. Russett: *International Regions and the International System: A Study in Political Ecology* (Chicago, 1967), pp. 36-58; C. E. Black: *The Dynamics of Modernization* (Nova York, Londres i Evanston, Ill., 1966); i Germani, *op. cit.* (vegeu nota 8).

Figura 1
Progressió espàcio-temporal de les transicions vital i de la mobilitat

Font: Geogr. Rev. Abr. 1971.

Contràriament, avui, bona part dels individus de les societats desenvolupades, no solament els afortunats sinó també els resoluts i els dotats, són capaços de moure's amb certa impunitat entre les classes a través de l'espai social, i de competir per determinats treballs i carreres professionals. S'han abolit les barreres socioeconòmiques i de comportament entre els sexes; el matrimoni ja no és una sentència de vida; es pot canviar de religió sense que això suposi conseqüències desastroses, hom és capaç d'alterar la lleialtat política o de fer-se soci de qualsevol de l'ampla gamma d'associacions voluntàries; i s'han multiplicat immensament les possibilitats de viatjar o de qualsevol modalitat de migració espacial.

Però, segurament, la més gran de les noves mobilitats sigui la de la ment. La percepció i el pensament ja no estan travats ni per la memòria vivencial ni per l'aquí i l'ara, ans s'han aixamplat devers l'infinit virtual. Amb instruments com ara la premsa, la càmera, el telèfon, la correspondència, la ràdio, la televisió, el tocadiscos, l'ordinador, la biblioteca, el museu, l'escola, el teatre i la sala de concerts, a més del mandrejar personal, no resten límits més enllà dels quals no pugui penetrar cap ment experta. Una mobilitat semblant no es dirigeix cap enfora des de totes les parts de la terra i de l'univers observable, ni endarrere ni endavant a través del temps, sinó que també es troba a l'interior d'altres dimensions –la psicològica, l'estètica i la científica. Totes aquestes formes de moviment s'interrelacionen estretament: la llibertat creixent del moviment espacial suposa la causa i l'efecte d'altres formes de mobilitat destacada. Sens dubte, per bé que en un altre nivell, els dos processos dinàmics de magnificació del poder i de la mobilitat són també interrelacionables fermament, baldament se situïn a nuclis diferents; l'un s'alimenta enèrgicament de l'altre.

Aquesta nova llibertat de moviment guanyada a un espai físic, social i psíquic no ha estat completada, però, sense pagar-ne un preu. Una mobilitat més gran significa un lligam residencial menys arrelat, i algú podria argumentar que aquesta carència va en detriment de la psicologia. S'ha produït una erosió de les relacions de parentiu i del lloc de dependència social; l'individu percep i sent que el seu hàbitat immediat, el seu sentit total de lloc, es poden anar desintegrant. Aquest problema depèn de les conseqüències més profundes de modernització. En aquest gran moment i d'inevitabilitat aparent, no existeix cap prova que demostrï que la modernització hagi significat un guany real a les mesures de benestar més internes i suposadament genuïnes, tant des del punt de vista individual com social.

La mobilitat territorial

El concepte de mobilitat territorial –emprat aquí com a substitut de tota la mobilitat social i física– demana una intensa atenció. El terme «mobilitat territorial» es comprèn si es combina la migració convencional (és a dir, residencial) amb allò que, per manca de millor designació, podria anomenar-se «circulació». Normalment,

segons com es defineixi, la migració suposa tot canvi de residència, ja sigui permanent o semipermanent; potser seria més significatiu dir que és un traspàs espacial d'una unitat social o veïnat a una altra, la qual estreny o trenca els vincles socials anteriors.¹¹ A causa de l'escassetat de sistemes de dades, els moviments migratoris, talment analitzats, són els que solen ultrapassar els límits censals o polítics, i els que intercepten els intervals de temps que s'utilitzen per comptabilitzar el cens. En efecte, una fracció considerable de la mobilitat territorial no hi consta.

La circulació denota una varietat més gran de moviments, que solen ser de poca durada, repetitius o cíclics per naturalesa, però que tenen en comú la manca d'intenció evident d'un canvi de residència permanent o de llarga durada. Dins aquesta rúbrica, hom podria incloure-hi ítems tan disparatats com el cap de setmana o els moviments estacionals dels estudiants; les vacances i la sortida de cap de setmana; viatges de compres; visites als hospitals i a les esglésies; pelegrinatges de tipus religiós; viatges de convencions professionals o de negocis; viatges dels polítics i els executius, venedors, atletes, treballadors del camp, entre d'altres; visites socials; i molts d'altres aparentment sense objectiu o bé que cerquen divertir-se navegant amb joves timoners.¹²

La definició convencional de migració ha de servir en certa manera per a la totalitat de la mobilitat territorial, tant en els estadis inicials de la transició com en els intermedis. Malgrat això, el volum, la intensitat i la naturalesa de la circulació de les comunitats avançades són tan grans que és impossible trobar-hi una alternativa realista que tracti tota la mobilitat territorial com un únic continu estès des dels moviments constants més curts i rutinaris fins al més agosarat viatge intercontinental.

El problema més difícil en definir la mobilitat s'ha deixat per l'últim. Per manca de literatura sobre la migració, l'espai es tracta gairebé sempre com una cosa absoluta i les seves distàncies entre els punts es tenen per constants. Tot i que això és vàlid en un sentit físic, val a dir que és enganyós quan es tracta d'aproximacions funcionals de l'espai.¹³ Les millores recents en la tecnologia del transport, juntament amb un augment general del nivell de vida, han provocat que la distància disminuís dràsticament pel que fa al temps o al cost, o bé tots dos alhora. D'aquesta manera, el considerable increment dels camps de la informació ha contribuït cada vegada més a la implosió de l'espai funcional. El pas lògic per arribar a la transició de la mobilitat seria el de convertir l'espai físic en espai funcional de migrants i circulants, tal vegada mitjançant algunes varietats transformades al mapa.¹⁴ Amb tot, existeixen altres criteris elàstics per a preocupar-se. Són les maneres amb què percebem i avaluem el temps i la gent una mica més immutables que la distància? Podem dir tranquil·lament que una hora equival a

¹¹ Dues de tantes tipologies sobre la migració les proposa Kant, *op. cit.*, [vegeu nota 9], i William Petersen: «A General Typology Of Migration», *Amer. Sociol. Rev.*, Volum 23, 1958, pp. 246-266.

¹² Theodore Goldberg: «The Automobile: A Social Institution for Adolescents», *Environment and Behavior*, Vol. 1, 1969, pp. 157-185.

¹³ Agraïixo al meu col·lega John S. Adams per atiar el ritme de pensament en aquesta direcció.

¹⁴ Aquest enfocament l'ha explorat Donald G. Janelle a «Spatial Reorganization: A Model and Concept», *Annals Assn. of Amer. Geogr.*, Vol. 59, 1969, pp. 348-364.

una hora, o un infant a un infant, quan comparem una societat amb una altra o quan observem una mateixa societat en diferents moments? Resulta que pot molt ben ser que ens trobem encaixats en la precisió epicúria de les xifres.

El nombre de transicions demogràfiques potencials no resta exhaurit per tal com s'ha incorporat la transició de la mobilitat a la transició vital (erròniament entesa per *la* demogràfica). La descoberta relativament precoç de la transició vital probablement suposi la conseqüència natural del seu impacte sobre tres característiques de tot el conjunt més visible i significatiu d'índexs estadístics de la transició vital: la població total, la taxa bruta de natalitat i la taxa bruta de mortalitat. Una transició ocupacional, insinuada a la literatura, però mai desxifrada completament, implicaria un seguit de canvis segons els quals l'estructura industrial-ocupacional de les societats premodernes evolucioni des d'una forta concentració del sector primari a una ben diferent mescla moderna, amb el creixement de les ocupacions secundàries, terciàries i les eventualment quaternàries. De manera similar, la literatura és plena de suggerències relatives a la transició de l'educació. Aquesta colla de passos, que van des d'una societat totalment analfabeta a una en què la majoria dels joves van a l'escola, es podria definir i explorar-ne les relacions amb altres conductes del desenvolupament socioeconòmic. A més a més s'hi guanyaria molt si es cartografiés la progressió de la morbiditat i la causa de defunció a partir d'una comunitat relativament primitiva fins a una altament avançada, o bé els canvis característics de les relacions matrimonials i familiars. Això correspondria millor als geògrafs que tracten les qüestions urbanes i de poblament, i que són els que disposen de millor documentació per remarcar la transició residencial, a la qual s'hi podria adjuntar dades censals derivades d'alguns detalls de la morfologia física, a més d'assumir la regla *rank-size* com una de les condicions terminals.¹⁵ Totes les seqüències transitòries semblen susceptibles de tractar-se com a fenòmens difusors, tot estenent-se amunt i arreu de l'espai-temps. En efecte, sembla estany trobar tan pocs intents seriosos que tractin de la geografia històrica de la urbanització moderna en un marc difusor per cartografiar l'extensió espacial de les ciutats i de les àrees metropolitanes, a escala nacional o altra.¹⁶

¹⁵ Hi ha hagut, com a mínim, dos esforços experimentals per desenvolupar una tipologia seqüencial de les ciutats: «The 'Seven Ages of Towns' as Exemplified by Toronto, Chicago, London, the Ruhr, Canberra» per Taylor, *op. cit.*, [vegeu nota 7], pp. 222-247; i «The Stages of Urban Growth», per Wilbur R. Thomson a *Preface to Urban Economics* (Baltimore, 1965), pp. 15-18. A escala més gran, el canvi seqüencial d'estadis de les zones rurals a les grans conurbacions, l'ha proposat Constantinos A. Doxiadis a *Ekistics: An Introduction to the Science of Human Settlements* (Nova York, 1968) i Laurence G. Wolf a «The Metropolitan Tidal Wave in Ohio, 1900-2000», *Econ. Geography*, Vol. 45, 1969, pp. 133-154.

¹⁶ Alguns esquemes útils sobre el tema es poden trobar a l'article de Kingsley Davis. «The Origin i Growth of Urbanization in the World», *Amer. Journ. of Sociology*, Vol. 60, 1954-55, pp. 429-437; al treball de Kingsley Davis i Hilda Hertz: «The World Distribution of Urbanization», *Bull. Internatl. Stat. Inst.*, Vol. 33, 1954, pp. 227-243; ídem: «Urbanization and the Development of Pre-Industrial Areas», *Econ. Development and Cultural Change*, Vol. 3, 1954-55; i a l'estudi d'Eric E. Lampard. «Historical Aspects of Urbanization» a *The Study of Urbanization* (editat per Philip M. Hauser i Leo F. Schnore; Nova York, Londres i Sidney, 1965), pp. 519-554.

Els diversos entrebancs del procés de modernització representat per les transicions individuals són mútuament interdependents. El primer intent seriós per a documentar aquesta suposició prové de Friedlander, que utilitza un marc estrictament temporal, econòmic i espacial per analitzar la interacció entre les respostes de fecunditat i migració que pesava damunt la població rural de França, Suècia, Anglaterra i País de Gal·les de dos cents anys enrera.¹⁷ El seu argument, provinent de les hipòtesis de Davis sobre la resposta múltiple del creixement de la població,¹⁸ es basa essencialment en que el càlcul i el percentatge de la davallada de la fecunditat, especialment entre les poblacions rurals de les societats desenvolupades, és inversament proporcional al nombre d'oportunitats migratòries internes i externes. L'evidència de Friedlander és persuasiva, i valdria la pena d'examinar altres maneres amb què els percentatges sobre la dinàmica de la població, el nivell de fecunditat i la migració poden interconnectar-se i alhora fer-ho d'una manera espacialment explícita.¹⁹

Com en tot discurs geogràfic, la qüestió de l'escala és crucial. La transició de la mobilitat es proposa com un esquema flexible, i molt idealitzat, que proporciona una panoràmica general de la varietat de llocs i períodes. Es distancia dels «accidents» i les circumstàncies excepcionals; és de poca ajuda per descriure o predir models específics de migració o circulació d'una determinada àrea reduïda o conjunt d'àrees en un breu període; és deliberadament poc precisa per indicar distàncies, temps transcorregut i percentatges. Però si la geografia i la història es contemplen amb ulls extremadament dúctils mitjançant les lents de la hipòtesi, pot ser vàlid, siguin quines siguin les proposicions disponibles.

Les formes canviants de la mobilitat territorial

La seqüència temporal dels cinc estadis de la transició de la mobilitat, avançat aquí a tall d'esbós (Taula I), és subjecte de les qualificacions ja mencionades i d'altres per introduir. Paral·lelament s'han col·locat cinc estadis de la transició vital per indicar la contemporaneïtat (i probablement interdependència) entre els segments adjacents de les dues columnes, mal que no es pugui oferir cap suggerència sobre les dades o la duració absolutes. El model, molt esquemàtic a la Figura 1, mostra les transicions de la mobilitat i vital com una mena de difusió espacial externa de les formes successivament més avançades d'activitat humana. Els aspectes verbals (o temporals) i esquemàtics (o espacials) del model són complementaris, inseparables i tot. Per més que totes dues transicions siguin fenòmens realment mun-

¹⁷ Friedlander, *op. cit.*, [vegeu nota 8].

¹⁸ Davis: «The Theory of Chance and Respose in Modern Demographic History» [vegeu nota 8].

¹⁹ L'evidència sempre s'ha produït quan es demostra que les dinàmiques internes del sistema demogràfic que passa per l'experiència de la transició són controlades cibernèticament, llevat d'alguns factors exògens; per tant, el descens de la mortalitat pot provocar a la llarga una davallada més gran de la fecunditat (Harald Frederiksen: «Feedbacks in Economic and Demographic Transition», *Science*, Vol. 166, 1969, pp. 837-847).

Taula 1
Dos processos espaciotemporals seqüencials
en la modernització de les poblacions

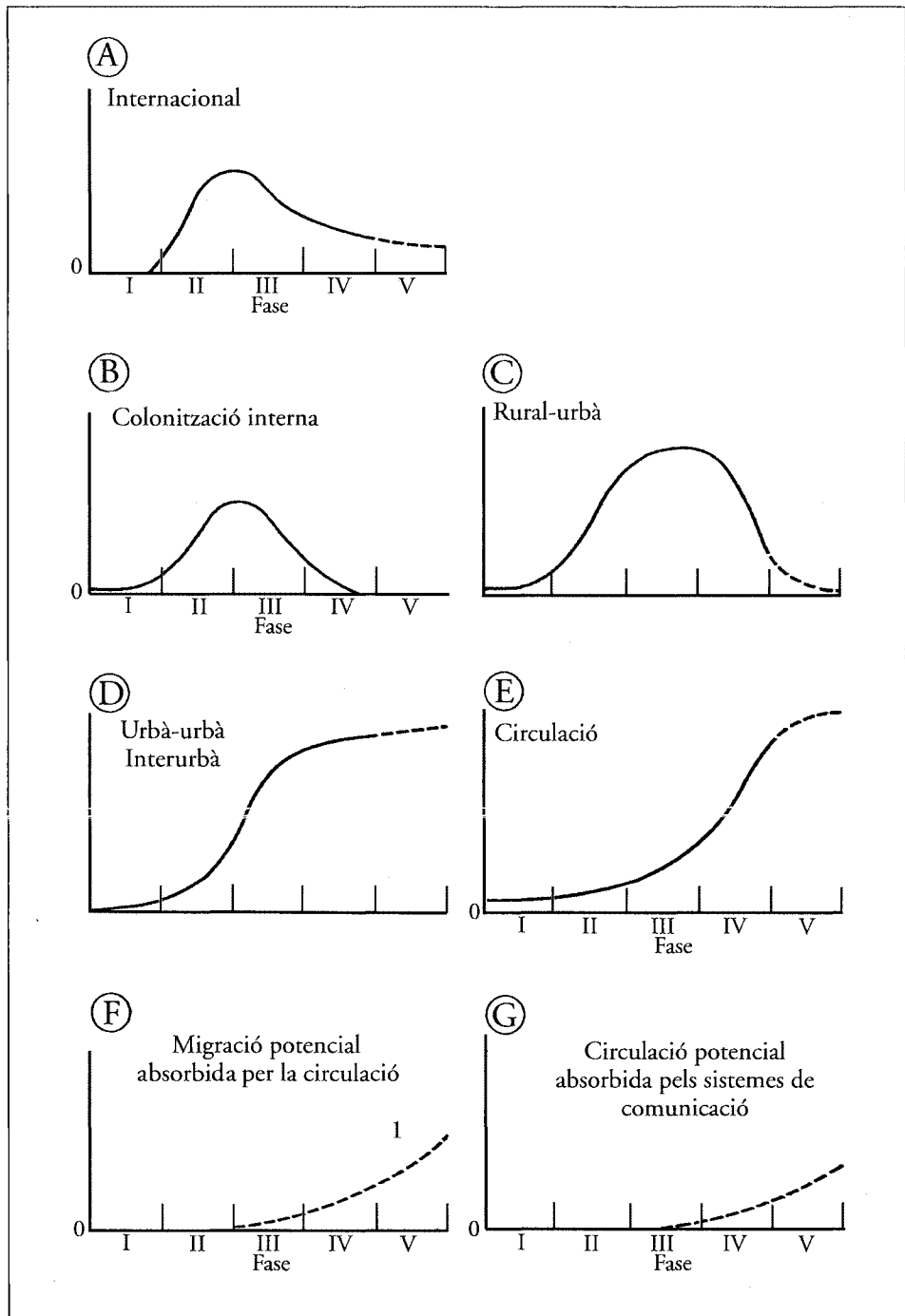
La transició vital	La transició de la mobilitat
<p><i>FASE A – La Societat Tradicional Premoderna</i></p> <p>(1) Un model moderadament alt o bastant alt de fecunditat amb tendència a fluctuar feblement.</p> <p>(2) La mitjana de mortalitat és quasi similar a la de fecunditat, però fluctua molt més.</p> <p>(3) Poc o cap oscil·lació del creixement natural o de la mortalitat.</p>	<p><i>FASE I – La Societat Tradicional Premoderna</i></p> <p>(1) Escassa migració residencial genuïna i circulació limitada a l'establerta per la pràctica consuetudinària referent a la utilització del territori, visites socials, comerç, guerra o observances religioses.</p>
<p><i>FASE B – La Primera Societat Transicional</i></p> <p>(1) Augment feble, encara que significatiu, de la fecunditat que es mantindrà constantment a un nivell alt.</p> <p>(2) Ràpida davallada de la mortalitat.</p> <p>(3) Un ritme relativament ràpid del creixement natural i, per tant, un augment del volum de població.</p>	<p><i>FASE II – La Primera Societat Transicional</i></p> <p>(1) Moviment massiu del camp a la ciutat, antic i nou.</p> <p>(2) Moviment significatiu de pobles rurals a les fronteres colonitzadores, sempre que es disposi de terra explorable a l'interior del país.</p> <p>(3) Importants sortides d'emigrants cap a destinacions foranes disponibles i atractives.</p> <p>(4) En certes circumstàncies, una petita però significativa emigració de treballadors especialitzats, tècnics i professionals de les parts del món més avançades.</p> <p>(5) Augment significatiu de diversos tipus de circulació.</p>
<p><i>FASE C – La Darrera Societat Transicional</i></p> <p>(1) Important davallada de la fecunditat, de primer bastant feble i lenta, en acabat força ràpida, fins que una altra davallada arribarà a igualar els nivells de mortalitat</p> <p>(2) Davallada contínua, però relaxada, de la mortalitat</p> <p>(3) Creixement natural significatiu, encara que moderat, amb percentatges ben per sota dels observats a la Fase B</p>	<p><i>FASE III – La Darrera Societat Transicional</i></p> <p>(1) Disminució, tot i que es manté important, del moviment del camp a la ciutat</p> <p>(2) Reducció del flux de migrants a les fronteres de colonització.</p> <p>(3) Davallada de l'emigració o potser del tot acabada</p> <p>(4) Com més va, més increment de la circulació juntament amb un complexitat estructural cada cop més gran</p>
<p><i>Fase D – La Societat avançada</i></p> <p>(1) La davallada de la fecunditat ha acabat i un control social de la fecunditat oscil·la quasi imperceptiblement entre els nivells baixos i moderats</p>	<p><i>FASE 4 – La Societat Avançada</i></p> <p>(1) La mobilitat residencial s'ha estabilitzat i oscil·la entorn del nivell alt</p> <p>(2) Continuen els moviments del camp a la ciutat, però els termes absoluts i relatius</p>

La transició vital	La transició de la mobilitat
<p>(2) Estabilització de la mortalitat a nivells que s'acosten o estan feblement per sota dels de la fecunditat amb poca variació d'un any a l'altre</p> <p>(3) Hi ha moderada taxa de creixement natural moderada, o bé no ha creixement.</p>	<p>són cada vegada més reduïts</p> <p>(3) Fort moviment de migrants de ciutat a ciutat dintre de les aglomeracions urbanes individuals</p> <p>(4) Si encara perdura l'assentament fronterer, actualment està estancat i en franca davallada</p> <p>(5) La xarxa d'immigració de treballadors no qualificats o semiqualficats procedents dels països subdesenvolupats és significativa</p> <p>(6) Probablement sigui significativa la migració o circulació internacionals de persones qualificades i professionals, però la direcció i el flux depenen de condicions específiques</p> <p>(7) Circulació fortament accelerada, especialment de l'economia i de l'oci, tot i que també d'altres varietats</p>
<p><i>FASE E – Una Societat Futura Superavançada</i></p>	<p><i>FASE 5 – Una Societat Futura Superavançada</i></p>
<p>(1) No es disposen de prediccions plausibles sobre el comportament de la fecunditat, tot i que és probable que els individus controlin més els naixements –i tal vegada també ho facin els mitjans sociopolítics</p> <p>2) Sembla probable un model de mortalitat estable feblement situat per sota dels nivells actuals, llevat que es controlin les malalties orgàniques i que l'esperança de vida s'estengui enormement</p>	<p>(1) Pot haver-hi una davallada del nivell de migració residencial i una desacceleració d'algunes formes de circulació quan s'institueixin millors sistemes de comunicació i de distribució</p> <p>(2) Pot ser que gairebé tota la migració residencial sigui interurbana o intraurbana</p> <p>(3) Es possible certa immigració complementària de treball relativament no qualificat provinent de les àrees menys desenvolupades</p> <p>(4) Una nova acceleració d'algunes formes actuals de circulació i qui sap si l'inici de noves</p> <p>(5) Probablement s'imposi un control policial estricte dels moviments tant interns com internacionals</p>

dials, que representin l'increment del poder i de la mobilitat entre les comunitats modernes, la seva segmentació més arbitrària es mostra àmpliament en fases per tal de facilitar-ne la discussió. No hi ha res de sacrosant quant als números, la identificació o els límits mutus d'aquestes fases. No obstant això, convindria una periodització acurada si es troba que la hipòtesi mereix més atenció.

Les moltes formes diferents de mobilitat suggerides a la Taula I podrien variar considerablement de volum i de taxa a través del temps. Els perfils temporals comparatius per aquestes taxes es presenten esquematitzats a la Figura 2. La progressió de les cinc fases de mobilitat espacial s'indica emprant una nació ideal (una

Figura 2
Els nivells canviants de les diverses formes de mobilitat a través del temps.
Una representació esquemàtica

que calculi la mitjana de la història demogràfica de països avançats actualment), on el potencial migrant gaudeixi d'un ampli ventall d'opcions. A més a més, la magnitud del moviment que podia haver esdevingut, però que fou obviat per la recent disponibilitat del transport superior i les comunicacions, ha estat admès com a hipòtesi als gràfics F i G de la figura 2. En tots els casos l'escala vertical no és numèrica, ja que solament s'hi indica un ordre de magnitud aproximat. També és significatiu de demostrar el moviment total —és a dir, la suma algebraica dels moviments interns i externs— més que no pas els simples valors nets. Les tres primeres corbes (A, B i C de la fig. 2) mostren àmpliament l'èxode rural de les societats desenvolupades; totes tres apareixen afeblides per un moviment devers les fronteres internes que decau completament; així és com un país entra a la Fase IV.

L'auge dels moviments internacionals i dels de les fronteres, un xic anterior als del camp a la ciutat, d'entrada, pot semblar una violació al sentit comú, per tal com implica normalment una distància física més gran. No obstant això, certa evidència i la lògica més profunda de la història socioeconòmica fan que l'esquema s'aguanti. Tot i assumir que alguns migrants emprenadors hagin establert uns assentaments fermes a terres foranes o al llarg d'una frontera i hagin aportat un flux d'informació a la regió d'origen, el desplaçament d'una economia semblantment rudimentària a una localitat llunyana suposaria una dislocació menor de l'espai social que el que es dirigeix a una ciutat propera. Durant les primeres fases de la transició de la mobilitat, la demanda de treballadors als nivells d'ocupació més avançats era bastant moderada a les ciutats desenvolupades, amb una oferta proporcionalment petita al camp. Una força de treball redundant podia, per tant, trobar un millor mercat per als seus serveis a l'agricultura, a la indústria extractiva fronterera i a d'altres zones no urbanes d'assentaments interns i forans.²⁰ Per descomptat, més endavant la situació havia de canviar. Una informació disponible implica una forta pujada de la migració de ciutat a ciutat i de la circulació global al llarg de les Fases II i III, amb la subsegüent desacceleració o estabilització.

El perfil temporal de migració obviada pels millors mitjans de circulació poblacional és hipotètica. L'evidència empírica pot confirmar eventualment l'especulació que, durant la Fase III i la posterior, l'amplitud de la circulació diària ha ofert tantes opcions noves, socials i econòmiques que s'han avortat molts canvis potencials de residència.²¹ Si aquest ha estat el cas en un passat

²⁰ Els censos dels Estats Units del període 1810-1820 mostren obertament que alguna cosa d'aquesta mena està passant. A causa de la depressió comercial de les ciutats costaneres de l'Atlàntic, la taxa del creixement total urbà se situava per sota del rural. És probable que els moviments d'àrees rurals a d'altres àrees rurals i a les fronteres hagin sobrepassat els del camp a la ciutat. El mateix model podria haver-se realitzat a Costa Rica durant els anys cinquanta, quan la ràpida expansió del moviment fronterer atreia més els migrants rurals que no pas les ciutats.

²¹ Per a una informació més detallada sobre l'ampla gamma territorial i l'increment de la intensitat de les comunitats laborals a través del temps, vegeu el treball de Robert E. Dickinson: «The Geography of Commuting: The Netherlands and Belgium», *Geogr. Rev.*, Vol. 47, 1957, pp. 521-538; i el de James E. Vance, Jr.: «Labor-Shed, Employment Field, and Dynamic Analysis in Urban Geography», *Econ. Geography*, Vol. 36, 1960, pp. 189-220.

recent pot molt ben ser que passi el mateix en un futur pròxim. Igualment, podrien anul·lar-se més moviments migratoris i circulatoris per causa d'unes millors comunicacions; així mateix, el viatge esdevé excessiu gràcies a la transmissió més eficient de missatges amb propòsits comercials, socials o educatius. Per exemple, la mitjana d'assistència setmanal al cinema als Estats Units ha baixat des d'un màxim de 110 milions l'any 1930 a 46 milions el 1965, en gran part per l'enorme competició de la televisió. Com a resultat, un nombre considerable de passatgers a peu (o vianants) han desaparegut dels moviments circulatoris actuals. Val a dir que el volum d'un moviment tan vicarial promet incrementar-se notablement d'aquí a pocs anys.

Fase I de la transició de la mobilitat

La transició de la mobilitat s'inicia amb el conjunt de condicions característiques de l'Europa medieval o del Japó i de bona part del món subdesenvolupat contemporani. Les pràctiques migratòries dels caçadors-recol·lectors tradicionals o dels conreadors tribals han estat tan diverses que establir-ne una generalització seria fútil. D'altra banda, és innecessari, ja que, sense excepció, l'autèntic progrés devers la modernització solament l'han encetat poblacions poc denses d'agricultors sedentaris, entre les quals s'hi entremesclen unes quantes ciutats petites, o emigrants procedents de zones amb nuclis de desenvolupament semblant. Durant la fase I, la migració genuïna —és a dir, el moviment a través d'interval·ls físics i socials apreciables— era un esdeveniment inusual. Qualsevol desprendiment d'una unitat social per unir-se a una altra amb la que no es realitzés cap relació habitual era normalment de tipus matrimonial o militar. Podia esdevenir alguna circulació, però normalment dins d'un espai social ben fressat —per exemple, el camí diari al camp, al pasturatge o a la pedrera, o els viatges a les fires, als llocs sagrats i als tribunals, o estades més o menys llargues dels aprenents i estudiants.²² Les úniques persones que se sentien capaces d'ultrapassar lliurement les barreres socials més grans eren els aristòcrates, els pelegrins i els alumnes, els mercaders, els soldats, els criminals, els mariners i tants d'altres, alguns dels quals solien optar per esdevenir migrants del tot experts o bé expatriats. Essencialment, doncs, l'univers de les comunitats tradicionals premodernes era el d'una disposició de cèl·lules fixades a l'espai amb fortes, mal que invisibles, membranes que envoltaven cada unitat. Amb una robustesa tan forta dels llaços socials, dels baixos nivells de transport i d'una tecnologia de la comunicació, dels horitzons mentals estretament defints i de la poca disponibilitat d'ingressos de bona part de les persones, era sorprenent de trobar a penes la màxima mobilitat territorial localitzada.

²² Edward A. Wrigley, edit.: *An Introduction to English Historical Demography from the Sixteenth to the Nineteenth Century* (Nova York i Londres, 1966), pp. 17-19.

L'evidència de les afirmacions anteriors és heterogènia i imperfecte, ni tan sols té un pes acumulatiu. Recentment, s'han analitzat, amb interès i ingenuïtat, determinats comtats i diversos arxius estatals de l'època medieval i dels inicis de l'edat moderna d'Anglaterra, França, Països Baixos i d'altres regions europees per tal de determinar-ne la dinàmica i l'estructura demogràfiques. Per bé que els resultats il·lustren sobre tòpics com ara la fecunditat, la mortalitat, el model matrimonial i la composició familiar, les dades sobre la migració es mostren fragmentàries.²³ Nogensmenys aquests fragments precensals aporten cert interès i tendeixen a corroborar les afirmacions exposades més amunt.

La situació és si fa no fa comparable a la d'aquells països subdesenvolupats amb censos fiables que abracen la Fase I i entren a la Fase II. Zachariah descobrí que la xarxa migratòria entre els estats de l'Índia del 1901 al 1911 integrava solament 817.000 persones, és a dir, prop del 0.4% de la població nacional del 1911.²⁴ Kingsley Davis contrasta el 3,6% d'indis que vivien fora de la província o estat de naixement el 1931 amb el 22,4% de població nadiua dels Estats Units resident fora del seu estat de naixement l'any 1940. «En efecte,... el percentatge de persones que vivien fora del *districte* de naixement només era del 9,8 a l'Índia. Per tant, si es mesura amb els mateixos termes, el moviment entre els districtes indis no és ni la meitat de gran que el dels estats americans, malgrat que aquests presentin una grandària 17 vegades superior a la dels districtes indis.» Davis conclou així «la població del subcontinent, com la de bona part de les regions pageses, és relativament immòbil».²⁵ Tant Zachariah com Davis manifestaren obertament que aquest model de baixa mobilitat persistí, com a mínim, fins al 1941.

Irene Taeuber dissenyà un quadre semblant sobre l'espacialitat estable de la societat rural del Japó que perdurà fins al 1940.²⁶ Les dades demogràfiques relativament fiables de Taiwan, durant l'ocupació japonesa, mostren que, abans de la Segona Guerra mundial, la migració era poc important salvant l'enregistra-
trada a unes quantes ciutats grans. L'any 1930 solament el 3.7% de la pobla-

²³ En efecte, algunes de les aportacions més substancials a aquest camp amb prou feines mencionen la migració. Vegeu, per exemple, les que han fet Josiah Cox Russell a *British Medieval Population* (Albuquerque, N. Mèx., 1948); D.V. Glass i D.E.C. Eversley, edits. a *Population in History: Essays in Historical Demography* (Chicago, 1965); i Wrigley, *op. cit.* [vegeu nota 22]. Wrigley, quan es refereix a la demografia anglesa dels segles setze al dinou, afirma que «la gran massa de moviments migratoris cobria distàncies curtes de menys de set i fins i tot cinc milles» (pàg. 105), i que virtualment tots els models matrimonials se situaven a quinze milles l'un de l'altre (pp. 21-22). Un estudi de cinc parròquies angleses demostra que durant el període 1754-1843 (Fase II de la nostra transició?) la distància mitjana entre les residències matrimonials que vivien a diferents parròquies era de 2.9 milles, i solament el 2.4% es trobava més lluny de trenta milles (A. Constant: «The Geographical Background of Inter-Village Population Movements in Northamptonshire i Huntingdonshire, 1754-1843», *Geography*, Vol. 33, 1948, pp. 78-88). Durant els pròxims cent anys (1844-1943), els valors corresponents eren de 12.6 milles i el 15%, respectivament.

²⁴ Kunniparampil C. Zachariah: *An Historical Study of Internal Migration in the Indian Sub-Continent, 1901-1931* (Nova York, Londres i altres llocs, 1964), pp.194-195.

²⁵ Kingsley Davis. *The Population of India and Pakistan* (Princeton, N.J., 1951), pp.107 i 122.

²⁶ Irene B. Taeuber: *The Population of Japan* (Princeton, N. J. 1958) pàg. 123.

ció rural residia a una prefectura que no era la d'origen.²⁷ De la mateixa manera, una anàlisi dels censos de Ceilan del 1946 i del 1953 mostrava únicament una quantitat insignificant de migració interna.²⁸ És digne de tenir en consideració que en aquests països, i probablement en molts d'altres subdesenvolupats, la ràpida i massiva concentració de xifres rurals fou bastant anterior a tota la gran onada referent a les taxes de mobilitat. La capacitat productiva de l'economia rural tradicional probablement era suficient per permetre un creixement substancial de la força de treball abans que la saturació provoqués una fugida dels aturats. De fet, és quan la darrera part de la Fase I de la transició de la mobilitat s'encavalla damunt els primers episodis de la Fase II de la transició vital.

Tendències temporals i models espacials a la fase II

L'inici de la modernització (és a dir, l'inici del gran canvi del pressupost reproductiu de la Fase B, juntament amb un increment del benestar material o de les expectatives o millores del transport i de les comunicacions) comporta una forta pèrdua de migrants del camp. Un esdeveniment social tan traumàtic, de primer, ocorregué a Gran Bretanya i, una mica més tard, aparegué a les contrades del nord-oest d'Europa. El ràpid creixement de la població rural, els canvis de tinença de la terra i els sistemes de producció, a més de la manca d'oportunitat econòmica local, empenyeren un munt d'individus a enfrontar-se a tot un seguit d'opcions. Si un pagès amb la seva família no se sentia inclinat o no se li presentava l'oportunitat d'abandonar el seu lloc rural, no tenia cap altra alternativa que la d'adoptar un mode de producció més laboriós i intensiu per produir més aliment i probablement més diners per àrea; així, doncs, és com se seguí la seqüència evolutiva dels usos de la terra postulada per Boserup.²⁹ La darrera etapa d'aquesta tendència havia de comportar l'exploració extremadament intensa de la terra amb mètodes altament tradicionals, que Geertz ha denominat «involució agrícola», i tan magníficament exemplificada a Java.³⁰ Una estratègia menys comuna seria la de combinar el treball parcial del camp amb el de la ciutat, una mena de commutació que havia de precedir la migració posterior.

Però, pel que sembla, la migració externa és la solució més efectiva de les societats rurals que passen a la Fase II. Hi han quatre tipus disponibles per als migrants potencials: les ciutats del país natal; les ciutats foranes amb una economia expansiva; els assentaments rurals fronterers, si es poden trobar al propi país; i la zona capdavantera d'un país forà hospitalari. Dins del país natal, aques-

²⁷ George W. Barclay: *Colonial Development and Population in Taiwan* (Princeton, N.J., 1954), pàg. 113.

²⁸ S. Vamathevan: «Internal Migration in Ceylon, 1946-1953», *Ceylon Department of Census and Statistics Monograph*, núm. 13 (Colombo, 1960), pp. 36-37.

²⁹ Ester Boserup: *The Conditions of Agricultural Growth* (Chicago, 1965), pp. 77-87.

³⁰ El «mapa de la febre» de la migració internacional el presenten W.S. Woytinsky i E.S. Woytinsky a *World Population and Production: Trends and Outlook* (Nova York, 1953), pàg. 74.

ta fase coincideix també amb el moment del gran desenvolupament urbà, del ràpid creixement dels nuclis antics i de la creació de noves metròpolis industrials i comercials. En el passat, aquests indrets podien absorbir tot o gran part de l'excedent de població rural, com a mínim, després de les primeres etapes de la Fase II. Malgrat l'escassetat de dades consistents, és probable que la circulació d'un tipus econòmic predominant també pugui haver-se incrementat àmpliament durant aquest període.

La Fase II de la transició de la mobilitat, una vegada iniciada al segle XVII als països del mar del Nord, s'ha mantingut accelerada fins a mitjan segle XX; solament unes quantes societats remotes i primitives no foren afectades per la mobilitat (o bé per alguna cosa anterior a la Fase B de la transició vital, amb la corresponent disminució de la mortalitat i la sobtada embranzida de la població). Arran de la selecció i de les estadístiques disponibles, és manifest el procés de difusió contagiosa amb tendència a migrar, vista talment com un incendi en el prat que crema les senderes d'un costat a l'altre del mapa. De manera que, partint del focus inicial d'Anglaterra, els europeus més actius que cercaven residència permanent o temporal a llocs distants, ràpidament s'hi anaven traslladant a través d'Europa, especialment a Amèrica del Nord, ocupant-ne tot l'est (cercant uns gradients culturals, econòmics i topogràfics més afables?), i un poc més tard, el nord i el sud. A mitjan XX la necessitat de marxar a l'exterior o vers la ciutat havia engolit la Rússia central, la Ucraïna i el sud de les penínsules Ibèrica, Itàlica i Balcànica. Per contra, l'èxode del camp nord-americà començà a Nova Anglaterra a finals del segle XVIII, en acabat, s'anà expandint vers l'oest i el sud fins avui; moviment que caracteritza virtualment la totalitat de l'Anglo-amèrica rural.

Ens trobem davant un considerable desavantatge estadístic a l'hora de traçar el canvi de nivell a través del temps i de l'espai a escala internacional i, específicament, els de les Fases II i III. La idea obstinada de voler definir la migració es conforma essencialment per la naturalesa, la dimensió i la forma de les àrees per a les quals es disposa de dades, i dels espais temporals per als quals aquestes són vàlides. Hi ha una consistència relativa per definir i comptabilitzar persones que han ultrapassat els límits fronterers; en el terreny nacional, no obstant això, les qüestions migratòries poden cobrir qualsevol període entre l'inici i l'actualitat. El canvi que una migració observarà és que augmenta quan la mida de la unitat territorial disminueix. A més a més, la forma dels límits i la seva localització respecte al potencial migratori introdueix complicacions formidables a l'hora de calcular els avantatges quan el canvi de residència resta enregistrat oficialment. La dimensió i el nivell administratiu de les àrees en qüestió difereix tan enormement d'un país a l'altre que tota comparació seria fútil. En resum, la Taula II cal agafar-la amb cautela.

Si s'admet fer-ho per la poca equivalència entre les unitats referides, aleshores el progrés de valors a través de l'espai i del temps entre països amb diferents nivells de desenvolupament (Taula II) no contradueix les hipòtesis. Si l'anàlisi es limita a

Taula II
Percentatge de població de llocs escollits residents a la subdivisió
administrativa d'origen, segons la disponibilitat mínima
de l'àrea en qüestió

Taiwan, 1930 (prefectura)	96.3%	Illes Fiji, 1956 (província)	75.0%
Illes Fiji, 1921 (vila)	95.0%	Panamà, 1960 (districte)	71.9%
Unió Soviètica, 1936 (regió)	92.6%	Jamaica, 1960 (parròquia)	69.2%
Nicaragua, 1950 (departament)	89.1%	Costa Rica, 1963 (cantó)	66.0%
Ceilan, 1946 (districte)	88.2%	Japó, 1930 (municipi)	62.0%
Guatemala, 1950 (departament)	88.0%	Països Baixos, 1930 (municipi)	61.0%
Ceilan, 1953 (districte)	86.7%	Bèlgica, 1930 (municipi)	57.0%
Filipines, 1960 (província)	84.0%	Hongria, 1949 (municipi)	56.8%
Illes Fiji, 1946 (vila)	78.0%	Massachussets, població nativa, 1895 (ciutat)	51.5%
Iugoslavia, 1931 (ciutat)	78.0%	Suïssa, 1941 (municipi)	44.3%
Grècia, 1928 (municipi)	76.0%	Estats Units, 1958 /ciutat o camp)	25.7%

Font: Publicacions dels censos oficials.

països individuals europeus, existeixen raons prou fortes perquè es produeixin increments significatius en la migració interna durant la modernització.³¹

La situació es mostrava força diferent als territoris colonitzats d'ultramar a causa del gran nombre de colons europeus. Aquests països «Neoeuropeus» evidentment mai no van experimentar la Fase I de la transició de la mobilitat, i a escala nacional, l'incident de la mobilitat en un assentament fronterer avançat podria, per tant, encaixar amb el darrer flux vers la ciutat procedent dels períodes rurals més antics i ben establerts; de manera que les dues corbes tendirien a anul·lar-se mútuament. És encoratjador descobrir que, malgrat la complicació i la extraordinària dimensió de les àrees tractades, les dades sobre la residència original dels canadencs sostenen la hipòtesi.³²

D'alguna manera la tesi afirma que la tendència a emigrar s'encetà a les zones socioeconòmiques més avançades i que després es difongué devers les regions menys avançades i poc accessibles. Com ja s'ha suggerit, aquest fet és més evident a escala internacional en la història de la «febre de l'emigració» que en allò que ha estat reflectit primerament en un mapa d'Europa i aprofitat després en els d'Amèrica Llatina i Àfrica, continent que ha exportat gran quantitat d'emigrants a l'Amèrica anglesa.³³ Les estadístiques sobre els orígens nacionals

³¹ Vegeu, per exemple, Charles O. Paullin: *Atlas of the Historical Geography of the United States* (editat per John K. Wright), Carnegie Instn. Publ., núm. 401, 1932, làmina 70.

³² A.K. Cairncross: «Internal Migration in Victorian England», *Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 17, 1949, pp.75-77.

³³ R.H. Osborne: «The Movements of People in Scotland, 1851-1951», *Scottish Studies*, Vol.2, 1958, pp. 33-40.

dels països que han experimentat una immigració més gran, principalment Brasil, Argentina, Austràlia, Canadà i, sobretot els Estats Units, mostren clarament aquest efecte difusor i, encara més, quan això resta reflectit en un mapa.³⁴

En certs països també es pot documentar una divulgació espaciotemporal externa de la mobilitat més alta. Cairncross anota l'auge de l'emigració de les àrees rurals durant la dècada del 1870 al sud d'Anglaterra, mentre que la taxa màxima fou assolida uns deu anys més tard al nord, copiant així el model establert de les taxes de fecunditat.³⁵ La projecció sobre el mapa de la xarxa de migració de les regions escoceses dels anys 1851, 1901 i del 1951 mostren un canvi de direcció externa diferent, que va de les àrees agrícoles i urbanes més avançades als districtes més remots, en el moment de l'acceleració de l'activitat migratòria.³⁶ Irene Taeuber escriu sobre el Japó durant el període del 1920: «l'èxode més gran ha estat el dels nadius, que s'han desplaçat des de les prefectures adjacents o bé cap a les ciutats més properes o bé i en menor grau cap a les prefectures més llunyanes. Un aïllament aparent obstaculitza el coneixement de qualsevol oportunitat i alhora n'incrementa les dificultats de moviment».³⁷

Les dades sobre els txecoslovacs del 1950 mostren una diferenciació dels nivells de migració interna entre les regions txeques de l'oest, relativament avançades, i les menys desenvolupades de l'est més remot, les quals mostren més mobilitat.³⁸ Aquest gradient migratori probablement representa el front anticipat de la Fase III, ja que es desplaça de l'oest d'Europa cap a l'est i col·loca de nou una àrea retirada a la Fase II. En un primer atlas de Txecoslovàquia, els quatre mapes, que descriuen els aspectes específics de la migració interna el 1921,³⁹ palesen un contrast clar entre la mobilitat txeca i el tarannà casolà dels eslovacs i els rutenians. De tota manera, els mapes d'emigració de terres estrangeres retraten una completa inversió, és a dir, uns índexs bastant baixos a Bohèmia i a Moràvia i uns de notablement alts a gran part d'Eslovàquia i Rutènia. Naturalment, l'impuls migratori ja havia afectat la població txecoslovaca de l'est retrobat bastant abans del 1921, però per a un eslovac, les oportunitats econòmiques resultaven més fàcils venint dels Estats Units, Canadà, Argentina i França que de la propera Bohèmia. Altrament, a l'oest de Txecoslovàquia, la consolidació dels sec-

³⁴ Clifford Geertz: *Agricultural Involvement: The Process of Ecological Change in Indonesia* (Berkeley and Los Angeles, 1963).

³⁵ La tendència del segle dinou és evident als països sobre els que Weber aplegà informació (*op. cit.* [vegeu nota 8], pàg. 252). Les estadístiques de sèries temporals més completes d'aquest tòpic les ha enregistrades Friedlander sobre Suècia i sobre Anglaterra i País de Gal·les, tractant la migració neta estimada per dècada només de la població rural (*op. cit.* [vegeu nota 8], pp. 372 i 374).

³⁶ Morris C. Urquhart i K.A.H. Buckley, edits.: *Historical Statistics of Canada* (Toronto i Londres, 1965), pàg. 21.

³⁷ Taeuber, *op. cit.* [vegeu nota 26], pàg. 124. També s'ha descrit un model similar per a la mobilitat territorial total de Suècia (Dorothy Swaine Thomas: *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements, 1759-1933* [Nova York, 1941], pàg. 294).

³⁸ Walter Wynne, Jr.: «The Population of Czechoslovakia», *Internat. Population Statistics Repts.* Ser. P-90, núm. 3, U.S. Bureau of Census, 1953, pàg. 61.

³⁹ *Atlas Republiky Československé* (Praga, 1935), làmina 23.

tors secundari i terciari va enfortir una migració interna més racional que el fet de volar cap a d'altres contrades.

Succeeix quasi exactament el mateix ordre espaciotemporal de migració interna i externa provinent de les dades d'Itàlia.⁴⁰ Una vegada més l'evidència es mostra a favor d'una onada migratòria abans de l'organització de la migració interna. És significatiu el brusc inici de tots dos moviments al sud d'Itàlia; el primer, durant la dècada del 1880, i l'altre, entre el 1926 i el 1935. Aquest fugida sobtada d'emigrants probablement s'havia repetit a d'altres llocs, incloent-hi el nord d'Itàlia on la intensificació de la mobilitat precedeix a la classificació.

Pel que sembla també es pot trobar una documentació cartogràfica al final de la Fase II. Unes sèries de quatre mapes, que demostren la xarxa de migració dels Països Baixos durant quatre intervals, del 1840 al 1967, descriuen l'èxode progressiu dels districtes amb valors negatius, els quals ara es limiten als llunyans nord-est i sud-oest.⁴¹ Les excel·lents dades sueques dels períodes 1881-1890, 1891-1900, 1901-1910 i 1946-1950 indiquen una retirada general vers al nord de les zones amb pèrdua neta, i una segona, des d'Estocolm i la seva rodalia.⁴² Una altra sèrie de mapes que mostren el «Nombre d'Emigrants» de Suècia durant els períodes 1861-1880, 1881-1900, 1901-1920 i 1921-1930 revela un model complex a través de l'espai i del temps, però, una vegada més, amb un moviment general de les àrees amb recursos importants dels migrants d'ultramar devers les regions del nord i del centre-oest.⁴³ Les dades de Grècia sobre la migració rural i la total, entre el 1956 i el 1962, revelen les mateixes tendències generals –valors positius a les perifèries metropolitanes immediates i valors més negatius a les parts més distants del nord i al sud del Peloponès.⁴⁴

La propagació externa de la mobilitat rural, creixent durant les Fases II i III de la transició de la mobilitat, resta confirmada indirectament si s'observa el canvi de volum de la població rural. S'ha publicat als Estats Units una representació cartogràfica de les dades, durant el període 1790-1960, en què aquest valor comença a baixar.⁴⁵ Tot i que el model espacial és complex, la seqüència de mapes suggereix inequívocament una sèrie d'amples arcs concèntrics de l'incipient declivi rural iniciat al Nord-est. Aquestes davallades resulten, per descomptat, de la disminució del canvi reproductiu i especialment de la fecunditat, seguit o combinat amb l'increment de l'emigració. La correspondència

⁴⁰ *Un secolo di statistiche italiane nord e sud, 1861-1961* (Associazione per lo Sviluppo dell'Industria nel Mezzogiorno; Roma, 1961), pàg. 122; i *Annali di Statistica, Anno 94*, Istituto Centrale di Statistica, Roma, 1965, Ser. VIII, Vol. 17, pàg. 673.

⁴¹ *Atlas van Nederland* (l'Haia, 1960), làmina XI-4.

⁴² *Atlas över Sverige* (Estocolm, 1953), làmines 55-56.

⁴³ *Ibid.*, làmines 57A-58A.

⁴⁴ *Economic and Social Atlas of Greece* (Atenes, 1964), pp. 216-217.

⁴⁵ Wilbur Zelinsky: «Changes in the Geographic Patterns of Rural Population in the United States, 1790-1960», *Geogra. Rev.*, Vol. 52, 1962, pp. 492-524. S'ha demostrat una tendència similar amb taules a escala internacional a *idem*: «Rural Population Dynamics as an Index to Social and Economic Development: A Geographic Overview», *Sociol. Quart.*, Vol. 4, 1963, pp. 99-121.

significativa entre la caiguda de la fecunditat i l'èxode rural als Estats Units, durant la seva Fase III (1880-1930 a gran part del país) s'esvaeix més tard; durant el període 1940-1960, es veu que no existeix cap correlació rellevant entre tots dos. Malgrat això, tot i que l'inici d'un període de davallada de les xifres rurals pot ocórrer en qualsevol moment durant les Fases II, III o IV, l'estructura espacial general del canvi de població rural es manté consistent a les nostres hipòtesis. El mapa del canvi de la població total del Canadà als períodes 1851-1901 i 1901-1951 mostra el mateix impuls devers l'oest d'una zona de davallada.⁴⁶

El pas cap a la fase III

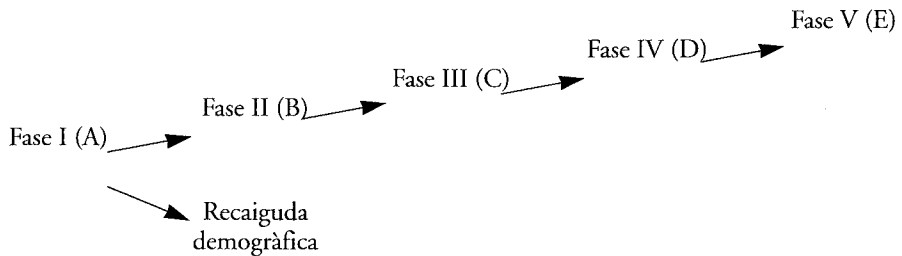
La Fase II de la transició de la mobilitat i la Fase B de la transició vital, cal insistir-hi novament, s'han comportat talment com una pandèmia mundial, que s'ha anat escampant ràpidament i fàcilment gairebé arreu en el moment en què els primers elements reals portadors de la modernització han començat a divulgar-se per tot el món. Les primeres regions subdesenvolupades es troben, de fet, en una condició de modernització primitiva, incompleta i perillósament desequilibrada. El símptoma d'un estat desequilibrat així el marca la disparitat entre el règim de mortalitat, en part modernitzat i el règim de fecunditat, encara força tradicional, i també, el conjunt de fortes «empeses» i «estirades» migratòries, mal que siguin compensades massa feblement tant a escala local com internacional.

A partir d'aquí la discussió es bifurca o en una relació de fets ja representats o, encara en curs, en els països desenvolupats i aquells que poden aparèixer a les àrees menys desenvolupades. Si assumim, per bé que no sigui real del tot, que no passarà cap desastre militar o ecològic, la seqüència es pot representar en un diagrama (Fig.3). Òbviament, la qüestió crítica és si, perquè i com una comunitat pot arribar a generar una necessitat tan misteriosament impetuosa que fa que des de dalt s'escampi al llarg de l'escala de desenvolupament fins a l'esglaió crític representat a la Fase III de la transició de la mobilitat o a la Fase C de la transició vital. La història recent indica fermament que el final de la Fase III inclou automàticament el darrer moment de la Fase IV i, possiblement, l'encara incompleta Fase V. A penes sabem què passa, pel que fa a la mobilitat o altres fenòmens, quan una societat ha permès que la Fase II (o B) segueixi el seu curs i, en aquest cas, què experimenta quan hi ha una pressió insuportable de la població damunt els recursos disponibles, per més que es puguin acumular gran quantitat d'històries de casos durant les dècades dels 1970 i 1980. Per a aquells països que se surten de l'escala designem un purgatori deliberadament vague, intítulat «recaiguda demogràfica», amb característiques vitals i migratòries poc especificades.

⁴⁶ *Atlas of Canada* (Ottawa, 1957), làmina 49,

Recentment s'han fet esforços, alguns a gran escala, per tal d'iniciar una reducció significativa de la fecunditat a les regions en fase de desenvolupament, cosa que ha suposat avançar-se un xic a l'acompliment total del programa de desenvolupament general. L'evidència de tals experiments, a més dels referents a la possibilitat de canvis espontanis en el comportament de la fecunditat provocat per la pressió de la població, tot just es comença a enregistrar i avaluar.⁴⁷ Aviat es podrà disposar de respostes aproximatives a la possibilitat d'un model de famílies petites.

Figura 3

El progrés espacial de la Fase II de la transició de la mobilitat, de la Fase B de la transició vital, o dels subsegüents estadis no s'ha tractat solament des d'un centre isolat. Si es compara amb la història d'un tumor maligne, cal suposar que, per descomptat, hi ha hagut una invasió massiva per tots els teixits veïns partint del punt original de l'alteració biològica, però al llarg d'aquest procés les colònies filials de les cèl·lules tumorals han estat transportades a zones distants del cos a través del sistema circulatori. En el cas de la transició de la mobilitat, la transmissió es pot haver efectuat o bé a través d'una emigració a gran escala, com ara les terres neoeuropees dels Estats Units, Canadà, les latituds mitjanes de Sud-amèrica, Sibèria, Sud-àfrica, Rodèsia, Israel, Austràlia i Nova Zelanda, o bé a través de les idees i les institucions, com el Japó i més recentment Taiwan, Hong Kong, Corea del Nord i del Sud, Puerto Rico i, aparentment, el nord de Mèxic. En el cas de la nova Europa, les àrees colonitzades són, de fet, simples construccions locals sorgides dels nuclis més antics, com és literalment el cas de la intrusió de la Gran Rússia a Sibèria, a Ucraïna, al Caucas i a l'Àsia central. La interposició d'un oceà, per exemple, entre Gran Bretanya i l'Amèrica britànica o entre França i la formalment afrancesada Algèria, essencialment no n'altera la tipologia.

En el cas dels països desenvolupats, les metròpolis regionals i nacionals, normalment d'origen recent, solen funcionar com una mena de destacament

⁴⁷ La situació recent es troba revisada extensament a Donald J. Bogue, edit.: «Progress and Problems of Fertility Control around the World», *Demography*, Vol. 5, núm. 2, 1968; i l'atracció i l'eficàcia dels programes actuals o potencials de reducció de la fecunditat els ha estudiat Bernard Berelson a «Beyond Family Plannig», *Council Studies in Family Planning*, núm. 38, 1969.

avançat del procés de modernització. En aquestes ciutats, interposades entre dos mons, s'ha adoptat una mobilitat més alta i un control de la mortalitat que després desembocarà al camp tradicional (Fase I). Conseqüentment, la davallada de la fecunditat fressa el seu camí espacialment cap enfora i socialment descendent. Les condicions prèvies de la consumació d'aquest procés no són clares del tot.

Per tal d'avançar treballant amb hipòtesis semblants, seria convenient especificar els passos seguits a les zones colonitzades per comunitats avançades, per comparar-les amb situacions relativament passives del món desenvolupat i distingir-les totes dues de les zones seminals del desenvolupament socioeconòmic amb la seva forta història i continuïtat espacial. A la Figura 4 es mostra una suggerència força esquemàtica de les maneres en què els estadis successius de les transicions de la mobilitat i vital es desplacen a través de l'espai i del temps.

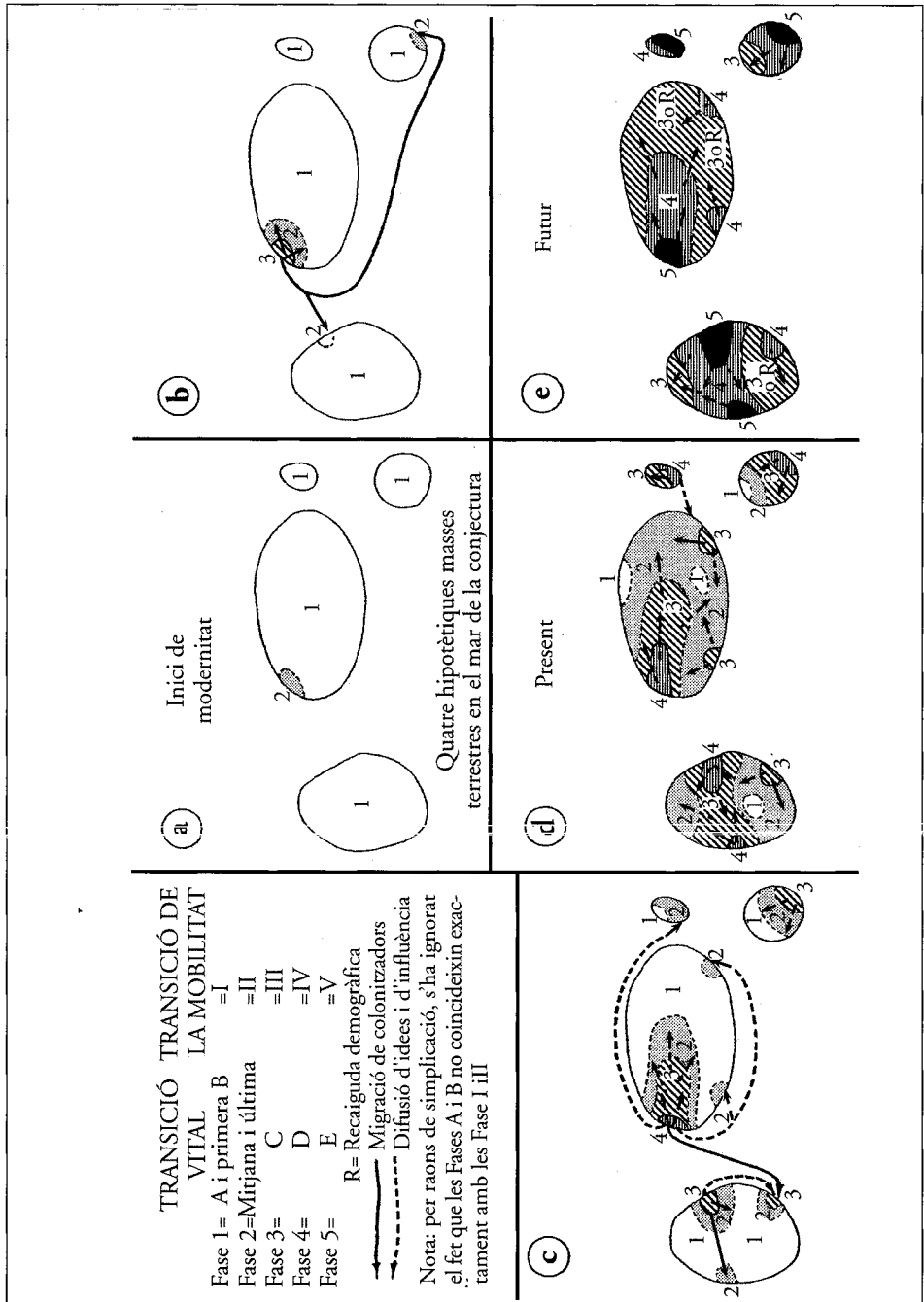
Els corrents migratoris i circulatoris de les Fases III i IV són bastant més complexos que els de la Fase II, que suposen simplement una gran desbandada rural embutida dins d'una varietat de trajectòries. No obstant això, malgrat la varietat dels continguts, la fase representa un enorme guany a la mobilitat territorial. A la Fase III bona part dels moviments característics persisteixen en el primer període, tot i que força disminuïts; en efecte, la migració residencial interna pot començar a alentir-se, i, per tant, ronda justament l'altiplà. De manera que, als Estats Units, des del 1880 al 1960, el percentatge de població nativa total que residia a un altre lloc de l'estat natal havia fluctuat irregularment dins de límits bastant petits.⁴⁸ Tot i així, qualsevol estagnació del nivell de la població interna és més que contrapegat per un moviment circulatori més gran. Es tracta del període de la fecunditat radicalment mermada i, a partir d'aquí, de la frenada sobtada del creixement de la població. La introducció de tradicions rurals a les ciutats continua, però amb percentatges absoluts i relatius minvants; l'interès per l'exploració rural s'ha perdut; l'emigració a terres estrangeres o a les fronteres internes distants és menor o deixa de manifestar-se al conjunt de figures. Allò que, potser, és més simptomàtic, tot i que a penes està ben documentat, és l'increment dels moviments complexos migratoris i circulatoris dins la xarxa urbana, els de ciutat a ciutat o els d'una única regió metropolitana. El gruixut volum de circulació ha assolit sens dubte una nova cota, de manera que nous tipus de circulació, tret dels purament econòmics, ja han començat a materialitzar-se.

La migració i la circulació a la fase IV

A la Fase IV, ja s'hi troben unes condicions més complexes de mobilitat, ben diferents de les observades a les Fases I i II. El trajecte d'un país amb una pobla-

⁴⁸ Henry S. Shryock, Jr.: *Population Mobility within the United States* (Chicago, 1964), pp. 63-119.

Figura 3
Difusió espacial de les transicions vital i de la mobilitat
esquemàticament representada

Font: Geogr. Rev. Abr. 1971.

ció certament «encarada a la terra» rural s'ha rebaixat un xic per la senzilla raó que el nombre d'ocupats al sector primari aproxima el valor mínim d'acord amb el màxim benefici econòmic. Qualsevol desplaçament procedent del camp o d'un poble es fa quasi exclusivament vers la ciutat; si bé encara perdura alguna colonització fronterera, aquesta és estàtica o, de fet, comença a decaure.⁴⁹ Això és el que està succeint als Estats Units, al Canadà i a Austràlia alhora que l'impuls explorador agrari mostra signes inequívocs de trencament a la Unió Soviètica.

A gran part del nord-oest d'Europa i al Japó la xarxa més antiga de desplaçament d'emigrants a terres estrangeres és empresa per una significativa, tot i que moderada, importació de treballadors no qualificats procedents dels països menys avançats. De manera que hom pot trobar corrents constants de migrants a Gran Bretanya, Països Baixos, Bèlgica, França, el nord d'Itàlia, Suïssa, Suècia, Dinamarca, Alemanya de l'oest, Alemanya de l'est i, probablement, al nord-est d'Espanya.⁵⁰ Els migrants procedeixen de Finlàndia, el sud de Iugoslàvia, Bulgària, el sud d'Espanya, Grècia, Algèria, Malta, Turquia, Xipre i les Índies occidentals britàniques i franceses.⁵¹ La difusió espacial de les Fases II i III ha continuat a les àrees d'oferta amb un increment de la taxa d'emigració rural, però el repertori de les destinacions s'ha modificat. A escala internacional, els moviments migratoris més impressionants ocorren dins d'una reixa altament elaborada de grans o petites metròpolis. La naturalesa i el volum de les transferències residencials semblen sensibles al flux de les condicions econòmiques.⁵²

Per un migrant, especialment un mascle de classe mitjana o alta dels països que se situen a la part alta de l'escala de desenvolupament, hom pot postular un cicle de vida amb canvis residencials, amb una llista elaborada de viatges circulatoris. Començant per una o més migracions a l'escola primària o secundària, després vénen moviments incidentals com el servei militar, el matrimoni, el treball, que pot ser d'un lloc a l'altre o bé en una única corporació i, finalment, el lloc de retir; a part dels viatges circulatoris breus de pocs dies o setmanes de duració.

Pel que fa al panorama internacional, existeix una circulació similar de l'elit mòbil referent als professionals, celebritats, personal sanitari i l'altament qualificat que integra no solament els ciutadans de les nacions avançades, sinó també persones ben educades o privilegiades dels països menys desenvolupats.⁵³ Seria edificant de traçar els domicilis, transitoris o a llarg termini, dels engi-

⁴⁹ Gerd Enequist i Gunnar Norling, edits.: «Advance and Retreat of Rural Settlement: Papers of Siljan Symposium at the XIXth International Geographical Congress», *Geogr. Ann.*, Vol. 42, núm. 4, 1960.

⁵⁰ Georges Tapinos. «Migrations et particularismes régionaux en Espagne», *Population*, Vol. 21, 1966, pp. 1135-1164; referències a les pp. 1141, 1143, 1145 i 1148.

⁵¹ Broek i Webb, *op. cit.* [vegeu nota 4], pp. 468-473.

⁵² Aquest aspecte l'han desenvolupat detalladament Hope T. Eldridge i Dorothy Swaine Thomas a «Population Redistribution and Economic Growth: United States, 1870-1950: III: Demographic Analyses and Interrelations», *Memoirs Amer. Philosophical Soc.*, Vol. 61 (Filadèlfia, 1964).

⁵³ Walter Adams, edit.: *The Brain Drain* (Nova York i Londres, 1968).

nyers de mines, directores d'orquestra, geògrafs, directores i actors de cinema, missioners, atletes,⁵⁴ i certs negocis d'executius.⁵⁵

Tot i que les dades són deplorablement defectuoses, es pot assumir amb seguretat que el moviment circulatori afegit de la majoria de gent que viu a les àrees de la Fase IV ha assolit nivells sense precedents. Més persones estan fent viatges més llargs per una més gran varietat de raons sovint inexistent anteriorment, i algunes de les quals resulten ser transferències migracionals amb tots els ets i uts. Als Estats Units una mesura imperfecta de la intensitat de la circulació, és a dir, el volum de tràfic quotidià de passatgers d'interciutat, s'ha duplicat en els darrers divuit anys. Fins i tot, tenint en compte el creixement de la població, les dades mostren un increment de 3.374 passatgers-milla per càpita el 1950 a 5.157 el 1967. L'augment de passatgers que viatgen amb cotxe, incloent-hi els intraurbans, els rurals i els interurbans, s'ha duplicat sobradament, incrementant-se un 211% des del 1940 al 1967 (de 252.257 milions de vehicles-milla a 783.687 milions).⁵⁶

Per bé que la freqüència i la gamma de viatges no migratoris han augmentat inqüestionablement, el nombre dels impulsats per l'oci o per l'afany d'automillorar ha estat encara més espectacular. L'únic índex realment disponible sobre el volum de viatges d'oci –i en una fracció petita– és el flux internacional de turistes. Aquest tràfic ha pujat de manera vertiginosa. El nombre total de turistes internacionals enregistrat per l'*United Nations Statistical Office* el 1948 era de 14.076.800 persones, mentre que el 1968 ascendia a 168.943.600 persones.⁵⁷ Tenim, doncs, tots els motius per extrapolar aquesta tendència als pròxims anys. Tal com era d'esperar, l'aclaparadora majoria de turistes provenen dels països més avançats. Un caràcter distintiu de la Fase IV és l'aparició de motivacions no econòmiques del personal migrant i circulant; si mai s'arribava a la Fase V, podria molt ben ser que les consideracions no econòmiques fossin més importants i tot. Sigui com sigui, les societats més avançades i opulents han arribat a un estat en què el terme «sedentari» ja no és escaient als seus membres; els canvis i els moviments gairebé constants han esdevingut francament un estil de vida. Així és el sistema social altament complex i intensament interactiu els participants del qual es troben oscil·lant gairebé sense aturador, ja sigui diàriament, setmanalment o anualment a través i dins de zones socials i espacials, abandonats a una ampla gamma de viatges temporals irregulars, i freqüentment migrant quan es tracta d'un canvi formal de residència.⁵⁸

⁵⁴ Vegeu, per exemple, John F. Rooney, Jr.: «Up the Mines Out from the Prairies: Some Geographical Implications of Football in the United States», *Geogr. Rev.*, Vol. 59, 1969, pp. 471-492.

⁵⁵ Per a un relat summament llegible de les vagabunderies dels superprivilegiats i d'allò que podria ser la darrera notícia en assossec, vegeu Lanfranco Rasponi: *The International Nomads* (Nova York i Don Mills, Ontario, 1966), especialment, les pp. 15-49.

⁵⁶ *Ibid.*, pàg. 547.

⁵⁷ *United Nations Statistical Yearbook 1969* (Nova York, 1970), pp. 437-438. Per a les tendències dels anys 1948 al 1966, vegeu Anthony V. Williams i Wilbur Zelinsky: «On Some Patterns in International Tourist Flows», *Econ. Geography*, Vol. 46, 1970, pp. 549-567; referència a la pàg. 550.

⁵⁸ La taxa actual dels Estats Units és del 20 per cent del total anual de població.

A on acaba tot?

L'estadi terminal de la revolució vital és practicable quan les taxes de mortalitat s'acosten al mínim biològicament factible, i quan una fecunditat ben dirigida se situa prop del mateix nivell; és així com es pot mantenir una població quasi constant. Els índexs vitals de la Fase E d'una societat superavançada no diferiran gaire d'aquells que han estat enregistrats a països com el Japó, Hongria i Suècia, fora que es facin més descobriments mèdics que ajudin a aturar el procés d'envelliment o a estabilitzar o curar malalties orgàniques en les que sucumbeix actualment bona part de les poblacions avançades. Però, malgrat la taxa de mortalitat tocant al zero, caldrien mesures draconianes per tal de desinflar la fecunditat encara creixent. (Naturalment hem de menystenir el sempre present temor a un desastre natural, militar o a noves epidèmies causades per microorganismes o virus mutants). L'únic problema real serà el significat social i psicològic per mitjà del qual es controli la fecunditat.

La Fase terminal V, que se suggereix per a les societats futures superavançades, esmerça un esforç més gran en la imaginació. No es faran extrapolacions lineals. Per bé que existeix un mínim absolut per la fecunditat i per la mortalitat, resulta més difícil fixar un límit superior de mobilitat humana, fins i tot quan els fenòmens són finits. Existeix un punt més enllà del qual la mobilitat esdevé contraproductiva econòmicament i socialment o fins i tot psicològicament i fisiològicament? La qüestió psicològica ja ha estat aixecada pel que fa a l'actual recorregut del jet transoceànic i al prospectiu SST. Quan i com s'arribarà a la saturació de la mobilitat? En tot cas, uns avenços socioeconòmics més grans poden aportar en el seu desvetllar socialment imposat mecanismes per controlar la situació i els moviments de les poblacions. El que sigui factible tècnicament i política és probable que resulti poc clar, malgrat es planifiqui per restablir el sistema urbà i per la circulació i la migració, cosa que esdevé urgent en un futur pròxim. Els sistemes de control de tràfic dels nostres carrers poden ser un precursor previ de les moltes més estratagemes a elaborar.

Tornant al model, les tendències més antigues tal vegada es dupliquin amb l'aparició de les regions a la Fase V; això significa que un règim de mobilitat, en què l'intercanvi vigorós de migrants entre els llocs urbans continuï amb altra escala de taxes i varietats noves imprevisibles de circulació, podria aparèixer a aquells nuclis innovadors on ja eren observables a les Fases III i IV. L'esdeveniment més immediat pot ser al nord-oest d'Europa, tot i que és ben probable que es presenti a llocs amb una evolució socioeconòmica més frenètica, com és el cas del Japó urbanitzat o de bona part dels sectors avançats d'Anglo-amèrica. De fet, sembla que Califòrnia del Sud és la regió que més s'aproxima a la Fase V.

És que una transició semblant de la mobilitat pot implicar una homogeneïtzació eventual de tot el món habitat en una sola regió de la Fase IV (V)? Per descomptat, la resposta depèn del destí dels països de la Fase II suspesos a

les cruïlles a partir de les quals poden ascendir o vers un estatus més alt o caure a l'abisme de la desesperació, la recaiguda demogràfica. A part de l'interessant problema de si és tècnicament o ecològicament possible, o fisiològicament desitjable, val a dir que per a tota l'espècie humana existent de nivell socioeconòmic realment elevat, una sortida així implicaria una revisió, pel cap baix, d'un atribut de la Fase IV. Amb l'evaporació d'importants llacunes de treball no especialitzat, deixaria de ser qualsevol moviment de migrants laborals de salari baix devers les àrees afluentes incapaç de manejar les feines domèstiques amb els principiants locals. No obstant això, en aquest moment un pot visualitzar també un grau de progrés tècnic i social que obvia la necessitat d'escarrossos humans.

A causa de la seva intrínseca naturalesa, la transició de la mobilitat, com la transició vital, no simula fidelment exemples anteriors cada cop que es desencadena. L'error d'apreciar les seves propietats cibernètiques o de considerar la importància de l'escala temporal o espacial ha provocat molta crítica injustificada sobre la transició vital. Totes dues són episodis de la història del sistema demogràfic extensament individual vinculat amb d'altres sistemes socials, i totes dues es troben emmorrònades per l'efecte retroactiu. Naturalment, una anàlisi veritablement penetrant de l'operació de cada transició pot recórrer finalment a la proposta de sistemes generals. No solament cal que el model d'esdeveniments durant un període de la transició faci sentir el seu impacte damunt les últimes fases d'una mateixa comunitat, sinó que esdeveniments anteriors o simultanis d'arreu poden exercir-hi un profund efecte. És molt important que Singapur hagi estat capaç d'entrar a la Fase III durant els anys seixanta i que Tunísia ho hagi fet els setanta, mentre que l'Anglaterra urbana assolía el mateix punt entre el 1920 i el 1930. Algun tipus de procés d'aprenentatge funciona dins del sistema que fa que resulti un canvi significatiu en la naturalesa de cada fase de les transicions d'última hora així com en l'acceleració general o l'ajustament de les fases. Com que les xifres absolutes són més recents, existeix una representació molt més ràpida de les fases més altes a través de l'espai i del temps. Un pot haver agafat Gran Bretanya o Suècia, com a dos països que han mantingut les respectives transicions de la mobilitat i vital, però sembla que el Japó els ha guanyat en menys de vint anys, i els russos, que es remenaven prop del mateix temps, estan aconseguint gairebé el mateix rècord a la carrera. Hong Kong, Puerto Rico, Samoa americana, Kuwait, Líbia, Kazakhstan i Veneçuela podrien galopar del principi al final en molt menys temps –si arriben a sortir-se'n del tot.

En resum, doncs, hem d'afegir a la transició vital un segon procés amb seqüenciació espaciotemporal, la transició de la mobilitat, que és essencial per entendre el fenomen de la modernització. Ambdues transicions identificades fins aquí es presenten irreversibles; excloent una veritable catàstrofe, ni la totalitat del món ni una simple regió mai no podran retornar a res que s'assembli a la seva primigènia condició premoderna. Encara més, són altament específiques en el temps. Ha transcorregut només en una petita fracció de temps (menys

de mil anys) de la gran quantitat de mil·lenis que l'*Homo sapiens* ja ha suportat, i són de cabdal importància les dades en què la transició es va iniciar en una determinada regió. Tant una transició com l'altra semblen mostrar una inevitabilitat fatalista; totes les comunitats humanes s'hi han llançat, i si es veuen amb cor de superar la crisi de desenvolupament enmig del corrent, tot sembla destinat a precipitar-se a siguin quines siguin les condicions terminals que probablement comporti un desenvolupament demogràfic extremadament avançat.